

A Régi Magyar Költők Tára újabb kötetei. 1.RMKT XVII. század. 12. kötet. A Régi Magyar Költők Tára egy újabb kötetel gyarapodott, amelyben Madách Gáspár, Beniczky Péter, gróf Balassa Bálint, Listius László, Esterházy Pál, Fráter István és a Rimay–Madách-kódexek ismeretlen szerzőtől származó versei jelentek meg. Beniczky Péter munkáit Stoll Béla, Esterházyt Cs. Havas Ágnes, a kötetben szereplő többi ismert és ismeretlen nevű szerző munkáit Varga Imre rendezte sajtó alá¹.

A kötet szerkezete az alábbiak szerint oszlik meg: Előszó (51.), Madách Gáspár versei (9–67. l.), a Rimay–Madách-kódexek ismeretlen szerzőtől származó versei (71–81. l.), Beniczky Péter költeményei (87–216. l.), gróf Balassa Bálint (221–260. l.), Listius László munkái (263–477. l.) Esterházy Pál (485–622. l.) s végül Fráter István versei (625–655. l.). A textológiai jegyzeteket a kiadó a lap aljára tördeltette, minden más jegyzet a kötet végére került. A jegyzékek, mutatók cím alatt a források, nyomtatványok, képek, rövidítések összesített jegyzékét kapjuk, majd mindegyik költő minden énekére vonatkozó kezdősor és névmutató következik.

A felsorolt költők verseinek kritikai kiadásai közül talán a legnehezebb Madách Gáspáré lehetett. Nemcsak azért, mert talán őtőle maradt ránk a legtöbb költői mű, s a sajtó alá rendezőnek a különféle kiadások útvesztőiben is tájékozódnia kellett, hanem azért is, mert talán Madách Gáspár volt a legrosszabb verselő az antológia költői közül. Varga Imre arra kényszerült, hogy stiláris, helyesírási és nyelvi hibák alapján döntsön korábbi kutatók ellenében vagy mellettük a szerzőség kérdésében. Madách Gáspár vegyes formában írt költeményei a Rimay–Madách-kódexekben maradtak fenn, s a bennük található verseket Radvánszky mint autográf Rimay-műveket publikálta. Ugyanő ennek a kódexnek a III. kötetéből tizenkét darabot tulajdonított Madách Gáspárnak. A Rimay-kritikai kiadás előkészítésekor Eckhardt Sándor már világgosan látta Radvánszky állításával szemben, hogy ebben a kódexnek nevezett kolligátumban nincs Rimay-autográfia. A kolligátumot több füzetből kötötték egybe, s maga Eckhardt sem vette észre, hogy a füzetek egymástól elkülöníthetők, s a könyvkötő az egykor különálló füzeteket egymástól üres betélapokkal el is választotta. Varga Imre fedezte fel, hogy a kolligátum egykor nyolc egymástól különálló füzetből állt. A vitát továbbfolytatta Bóta László is, aki az Eckhardt által Madáchnak tulajdonított versek közül néhányról azt állította, hogy azok nem származhattak tőle. Így az egymásnak ellentmondó adatok és állítások keresztütlében volt kénytelen Varga Imre dönteni. Közben érdekes, de szinte ellenőrizhetetlen módszerhez is folyamodott: a szótagszám- és rímhibák számszerű adataival keres érvet a szerzőség mellett vagy ellen. Továbbá lábjegyzetben közölte Madách Gáspár leveleit, iratait, prózai munkáit. S azonnal zavarba is hozza olvasóját, hiszen prózában íródtak a levelek és iratok is. A lábjegyzet külön fejezetében szól a költő nyelvéről, helyesírásáról, s a vershez fűzött jegyzetek elé még egy terjedelmes bevezetőt is ír.

Varga Imre adta ki a Rimay–Madách-kódexek ismeretlen szerzőtől származó verseit is, s — véleményem szerint helyesen — nem fogadja el Bóta Lászlónak a versek metrumára, rímeire, értelmére vonatkozó rekonstrukciós javaslatait. Ismeretlen szerzőtől származtatja Varga Imre a *Pöngését koboznak* c. verset is, pedig egyetemi szöveggyűjteményünk legkorábbi kiadása ezt még Rimay-versként ismeri.

Beniczky Péter versei Stoll Béla gondozásában láttak napvilágot. Ő írta a vonatkozó jegyzeteket is, ahogyan az Előszóban olvassuk, a csillagig terjedő részig. Az olvasó nem kap arra választ, hogy a csillag utáni rész kinek a munkája, s miért kell nélkülöznie a versekről szóló jegyzetekben Stoll egyébként kitűnő szakértelmét. Beniczky versszövegeit ugyanaz a sors érte, mint a kor többi költőiéit: szabadon másolták, a szövegen módosítottak a rím, a ritmus, a szótagszám vagy az értelem kedvéért. Stoll a kéziratok, a másolatok, a kiadások sorában egy ún. stemmával kívánja egymáshoz tartozó viszonyukat érzékeltetni.

Gróf Balassa Bálint verseit Varga Imre jelentette meg. Ez a munka különösebb filológiai nehézséget nem jelenthetett. Néhány másoló és másolat között kellett eligazodnia, s még a Balassáról szóló irodalom sem olyan nagy, hogy annak áttekintése nagyobb problémát okozott volna.

Nehezebb lehetett Listius László verseinek megjelentetése. Igen nagy a költő életrajzáról szóló irodalom, s életrajza igen bonyolult a perek, ítéletek, sugdolózások, igaz vádák sorában. Listius, a magyar Villon az oklevél-hamisítástól a gyilkosságig, a hamis pénzveréstől a szodomitaságig minden bűnnel terhelt volt. Verseit maga jelentette meg, s csak 1853-ban láttak ismét napvilágot.

¹ *Madách Gáspár, egy névtelen, Beniczky Péter, gróf Balassa Bálint, Listius László, Esterházy Pál és Fráter István versei.* S. a. r.: VARGA Imre, Cs. HAVAS Ágnes, STOLL Béla. Akadémiai K. Bp. 1987. 837. A sorozatot szerkeszti: STOLL Béla.

Cs. Havas Ágnes Esterházy Pál munkáit adta ki. Eddig ezek a versek sehol nem jelentek meg. A sajtó alá rendező egy helyütt azt írja: mitológiai és bibliai magyarázatokat azért nem írt a kiadáshoz, mert ez a terjedelmet erősen megnövelte volna. „Különbösen is kétséges — folytatja —, hogy az ilyesféle magyarázatok a versek megértését elősegítik-e.” Szerintem igen. Természetesen nem kellett volna megmagyaráznia, hogy ki volt Daedalus, Icarus, Pegasus, de jelölnie kellett volna a Szent Ágoston-idézet forráshelyét (119/I 5–8.), vagy hogy hányadik zsoltárt idézi Esterházy ugyanennek a versnek a VIII. szakaszában. A sajtó alá rendező magyarázata, szövegértelmezése ma a legautentikusabb, nála már talán csak a szerző tudná jobban értelmezni e műveket. Esterházy jól versel, szinte sorról sorra tanúskodik a jezsuita tanítás-nevelés magas színvonaláról.

Fráter Istvántól mindössze hat költemény maradt ránk. A 148. szám alatt a latin gnómagyűjteményt, s annak szabad magyar átköltését lehet megtalálni. A 149. számú is hasonló.

A filológiai munkák közül talán a legnehezebb feladat a szövegkiadás. A szerző szándéka szerinti leghitelesebb szöveget kell megjelentetni. Igen sok gondot jelent a helyesírás, az interpunkció, a szövegértelmezés, a forrásjelölés. Éppen ezért nem tartjuk különösnek, ha a sajtó alá rendező a másolós, az értelmezés, a forráskeresés nyomasztó munkája közben hibát vét. Az illusztrációk a kötet végén kaptak helyet. Ezek bár nyomdatechnikai szempontból nem a legtokéletesebbek, mégis igen nehezen alkalmazhatók arra, hogy az eredeti és a kiadott szöveg egy részét összehasonlítsuk. Munkánk könnyebb lett volna, ha a fotókópiát a kiadott szöveg mellé kötötték volna be. E fotók segítségével néhány olvasati hiba felfedezhető. Így Madách Gáspár 22/I. számú versében az alábbi olvasati hibák találhatók: 8: giütleőlij; 9: Ez; 14: Mint az. Az utóbbi hiba kiküszöbölése verselési okok miatt is kívánatos lett volna.

A 3. számú illusztráció a Rimay–Madách-kódexek egy ismeretlenről származó költeményének fakszimiléjét közli. Varga Imre tájékoztatása szerint a „kódex” 200 × 80 mm-es nagyságúra összehajtogatott lapokból áll. Ezt a méretet a nyomda majdnem felére lekicsinyítette, azaz 117 × 58 mm-es méretben közli. A füzetben található kézirat eredeti méretben is apró betűs, így lekicsinyítve olvashatatlan. Ha a reprodukcióban a szöveg olvashatatlan, van-e értelme közlésének? Szerintem nincs. Könnyebb volt a helyzet a Beniczky verseihez közölt képekkel. A 65. számú vers a kópiáról jól olvasható, s nyilvánvalóan látszik a kiadás és az illusztráció közötti különbség: bántván — Bántván; vagiok — vagyok; Chak éz — Csak e'; meg eskötil nikem — Meg-esküdtél nekem stb. A 93. versben egy olvasati hiba található: keönjbeiségem — keönjbeiségem. A 96. vers kéziratában a 6. sor így kezdődik: S Ellenem. A szövegközlésből elmaradt a kötőszó. A szüntelen helyett szüntelen, a Barátom helyett barátom olvasható. Ez a vers azonban magyarázatot is kívánt volna. A 10. sor így hangzik: Jele vers fejekben. Varga Imre így ír: „A másolatokban kiadásokban megelőzi az előző szám alatt közölt verset.” A 96. vers az akrosztikhonra való egyértelmű utalással, kétségtelen, egy versnek első néhány sora vagy a 95-nek a bevezetője. Nehéz eldönteni, hiszen a 96. számú egyébként is nehezen értelmezhető. Mindenesetre a tárgyi jegyzetekben egy mondatot megérdemelt volna.

A szerkesztő igen nagy munkát végzett, hasznosíthatta azonban a korábbi tizenegy kötet tapasztalatait. S ahogyan a korábbi kötetekről ma már bizonyosodott, hogy a kiadással járó fáradságot, költségeket megérte, ez a kötet újabb bizonyíték a munka hasznosságáról. Eddig ismeretlen s nem is teljesen elhanyagolható költők versei váltak hozzáférhetővé. A szerkesztő gróf Balassa verseit tartja művészi tekintetben a legfigyelemreméltóbbnak, a recenziens inkább Esterházy Pál mellett szavaz. Szinte hibamentesen versel, négy Sarkú strófáinak rímeit soha nem érezzük erőltetettnek. A 212. számú, a *Boldogságos Szűzről* című versében a lorettói litánia gyönyörű költői képei térnek vissza rimes alexandrinusokban. A *világnak mulandó voltáról* című verse Esterházy Pálnak klasszikus ihletésű, s a Villonnál is felfedezett „ubi sunt” költemények sorába tartozik. Esterházy verse azonban a Villonéval szemben terjedelmes, mint a 17. századi versek jelentékeny többsége.

Az olvasó úgy sejtí, hogy a szövegkiadás elvi kérdéseit a sajtó alá rendezés munkálatainak megkezdése előtt nem tisztázták. Ezért fordulhat elő, hogy Madách Gáspár verseinek jegyzetanyagában Élete, Művei, Levelei, iratai, Prózai művei, Nyelve, helyesírása címszavak szerepelnek. Beniczkynél, Balassánál, Listiusnál csak Élete és Művei, Fráternél Élete, Versei, Esterházynál Élete, Művei, Versei fejezetcímek olvashatók. Ha viszont Madách Gáspár levelei, prózai munkái a jegyzetanyagban megjelenhettek, ezen elv miatt a többi szerző bizonyára nem túlságosan gazdag prózai munkái is napvilágot láthattak volna. Nyeresége lett volna az irodalomtörténetnek, ha pl. Esterházy Pál „naplója” a jegyzetanyagban „kritikai kiadásban” megjelenhetett volna.

Azt hisszük, hogy a versek sorszámozását minden költőnél külön kellett volna kezdeni. A folyamatos sorszámozás névtelen költőknél indokolt. A versekhez fűzött nyelvi és tárgyi magyarázatok sajnós, szintén nem egységes elvek szerint készültek. Varga Imre bőségesen megadja az ismeretlen jelentésű szavak magyarázatát, megadja a bibliai forráshelyeket. Cs. Havas Ágnes viszont egészen szűkszavú a jegyzetekben. A Zrínyi-hatást kimutatja, de a többi forráshelyek megkeresésében nem túlságosan szorgalmas. Ismert az elv: minden idegen szót magyarázni kell, amely az *Idegen szavak szótárában* nem található. Magyarázatra szorulnak az elhomályosult jelentésű szavak is.

A 17–18. századról, annak irodalmáról és kultúrájáról még mindig nagyon keveset tudunk, pedig a szöveggyűjtemények, tanulmányok, kötetek sorjáznak már ezekből a századokból vagy századokról. Minden *Régi Magyar Költők Tára*-kötet nyereség, bizonyíték és tanulság. Nyereség nekünk, akik e kor irodalmának a tájain keressük hajdan volt értékeinket. Bizonyíték azok számára, akik hitetlenkedve mondogatták, mondogatják, hogy régi irodalmunk színvonala az európaihoz képest nagyon alacsony. Tanulság azoknak, akik úgy hiszik, hogy már nincs feltárlatlan életmű, ismeretlen költői mesterfogás. Nyereség, bizonyíték, tanulság s érdekes olvasmány ez a gazdag kötet is.

KILIÁN ISTVÁN

A Régi Magyar Költők Tára újabb kötetei. 2. RMKKT XVII. század. 14. kötet. A 17. századi magyar költészet emlékeinek tervszerű, átfogó kiadási programja az 1950-es években született meg. Megvalósításának kezdetét a RMKKT 17. századi sorozat első kötetének¹ publikálása jelentette 1959-ben. A megindulás óta 33 esztendő telt el, és a jelen 14. kötet² a vállalkozás megvalósulása a végéhez közeledik, a „közköltési” verselés értelmében a kötettel be is fejeződött. A század három nagy költőjét – Rimay, Zrínyi, Gyöngyösi – a program eleve kihagyta a tervből. Nem mondott le azonban a nagyobb költői életművel rendelkező szerzők verseinek kiadásáról. A sorozatban napvilágot láttak már pl. Szentci Molnár Albert, Beniczky Péter, Esterházy Pál, Felvinczi György, Szentpáli Ferenc művei, de kiadásra várnak még olyan költői egyéniségek alkotásai, mint Petróczi Kata Szidónia, Koháry István. A 14. kötet azonban a kutatók és az érdeklődők kezébe került a 17. század egész, rendkívül gazdag közköltészeti termése, mely a 16. századi hagyományokra támaszkodva formálta a következő századok költői nyelvét, képeit, hasonlatait, és mint ihlető anyag táplálta költőinket.

A kötet nem jelzi a lektor nevét, s a jegyzetből tudjuk meg, hogy a szövegeket a 177. énekkel bezárólag Jankovics József, a 178–201. számú versekét Stoll Béla gondozta és jegyeztelte. Mindketten elismert szakértői a szövegkiadásnak, a sajtó alá rendezői és szerkesztői munkának.

A jegyzetapparátus bevezetése hangsúlyozza ugyan az eddigi 13 kötet kiadási elveinek követését, mégis az eljárásban változtatásokat sejtet, amikor aláhúzza, hogy nem kritikai kiadásról van szó, hanem forrásközlésről, és ezért a „nem művészi és nem is különösebben régi vagy ritka szövegeknél” „az azonnali törléseket, javításokat” nem regisztrálja. Ez a Jankovics Józseftől gondozott szövegeknél nem vehető észre, a gyakorlatban éppúgy feltünteti a szerzői (másolói) javításokat, mint az eddigi kötetek (vö. pl. a 2, 8, 88, 103, 159, 161. számú verseknél!), és közli a több forrásban előforduló variánsokat (pl. 27, 85, 88, 113, 169.). (Stoll Béla is helyenként feltünteti a javításokat, pl. a 180, 181, 182/I–II., a nem teljes egészükben közölt források variánsait: pl. 183/II–VIII, 183/X–XII, 184/I–IV, 184/XIV–XVIII, 185/I–IV, 186/I–X, 189/I–IX, 193/III–IV.)

A kötet lényeges újítása, hogy a több forrásban olvasható jelentős szövegeket (19, 22, 92, 177–191.) egymásután teljes egészükben közli, ezzel kiküszöbölve azt a zavart, mely az eddigi kötetekben a lap alján megadott változatokból való szövegrekonstrukciót nehezítette. Kár, hogy ezt az eljárást az eddigi kötetekben nem alkalmazták. A fenti énekeknél a szerzői, kritikai szöveg helyreállítására valóban nincsen mód, a szövegek az egyes forrásokban csaknem egyenértékűek, fontosságukat csak a terjedelem mennyisége csökkentheti. Annál meglepőbb egy más énekről (*Jajszó, melyben édes hazánk romlását siratja egy*

¹ A tizenöt éves háború, Bocskay és Báthori Gábor korának költészete. S. a. r.: BISZTRAY Gyula, KLANICZAY Tibor és STOLL Béla.

² Énekek és versek (1686–1700). S. a. r.: JANKOVICS József. Akadémiai K. Bp. 1991. 980. A sorozat szerkesztője: STOLL Béla.

poeta – 113. sz.) azt olvassunk: „A főszövegben nem egy kiválasztott forrás ún. alapszövegét adjuk közre, hanem a rekonstruált szerzői szöveget mai helyesírással és köznyelvi formában”. Elfogadható-e egy ilyen szerzői szöveg?

Egy ének több forrásban található szövegének közlése a Stoll Bélától sajtó alá rendezett részben az igazán szembeötlő. Mind a három forrásból közli pl. az „Egy bujdosó szegénylegény. . .” kezdetű éneket (188. sz.). Baróti János „Boldogtalan sorsa siralmas szívemnek. . .” kezdetű versét mind a 7 másolatában olvashatjuk. Dobai István búcsúzó-bujdosó énekét („Siralmas volt nékem. . . – 186. sz.) 21 forrásból ismerjük, a kötet 12-nek a szövegét adja. A „Gondviselő édesatyám. . .” (187. sz.) szövegének 18 lelőhelye ismert, ebből Stoll 17-et közöl. Az énekek nagyszámú forrása az énekek népszerűségét mutatja. Főleg a búcsúzás, útnak indulás mozzanatait, a bujdosó állapotot, a bizonytalanság és magára hagyatottság érzéseinek kifejezésére szolgáló szövegeket kezelték közkinccsként, variálták, bővítették. A búcsúzó-bujdosó kesergő énekek sokszor szerelmi indítékú strófiákkal gazdagodtak. Széthullott versszakok, motívumok, toposzok a népköltészetben éltek és alakultak tovább. Az énekek folklorizálódására, eltöredékesedett népköltési változataira Stoll Béla számos példát idéz. Széles ismeretanyagra támaszkodó közlései értékessé teszik a versek jegyzetanyagát, bár távol esnek a 17. századtól.

Az RMKT 17. századi sorozatának eddigi köteteinél az volt a gyakorlat, hogy a kettőnél több verset írt személyeket kiemelték, verselményeiket keletkezési idejüktől függetlenül nevük alatt együttesen közölték. A 14. kötetben nincsenek ilyen kiemelések. Egyedül Solymosi N. Mihály szerepel külön címszó alatt, a neki tulajdonított és tőle származó 18 szerzeménnyel.

A kalendáriumi verseket (15 db) figyelmen kívül hagyva, a kötet 191 alkotást tartalmaz. Nagy számban vannak jelen a halotti költészet különböző fajtái: búcsúztatók, búcsúzóok, halotti énekek, siratóversek, charta versek, epítáfiumok, gyászdalok. Számuk meghaladja az ötvenet, több, mint egynegyedét teszik a kötetnek. Érdekes a Kállai Miklós halotti búcsúztatójára felelő *Replica ad strophas antecedaneas decantatas* (142, 143. sz.). Újfalusi Kata búcsúztatójára (109. sz.) is válaszol a lánya *Keserves és siralmas sorsáról való Istenes panaszában* (110. sz.). Ilyesféle replikákat eddig alig ismertünk. A halotti búcsúztatók közül líraiságával, személyes hangjával kiemelkednek a Révay-család tagjaihoz kapcsolódók, melyeket *Siralmas beszélgetések* címmel Révay Erzsébet Debrecenben 1703-ban ki is nyomtatott. Szlovákul is megjelentek Zsolnán: *Srdečné a veľmi žalostivé stzy . . .* címen (é. n.). Hogy ki volt a szövegükben több helyen egymástól eltérő versek szerzője, még eldöntésre vár. Révay Erzsébetről tudjuk, hogy verselt. A versek erős személyessége, az a körülmény, hogy az egyik magyar nyelvűnek (111. sz.) kézírásos fogalmazványa is fennmaradt, Révay Erzsébet mellett szól. Bár a sajtó alá rendezőnek nem sikerült megállapítania, kinek a kezétől származik. Talán a családdal szoros kapcsolatban álló necpáli iskolához fűződnek ezek a versek is, mint a kötet 41. számú darabja? A pozsonyi Központi Levéltárban a *Kelišovské písmennosti neusporiadené Zu 2.* jelzetű fólió nagyságú kézirat tömegével tartalmaz latin és szlovák verseket, köztük Petróczy Istvánról szólót (vö. KKK 111. sz. darabjával!).

Óriási munkát jelentett a nagyszámú búcsúztató bonyolult családi, rokoni kapcsolatainak a felderítése. Elismerésre méltó teljesítmény a versek egymással érintkező passzusainak a feltárása – nemcsak a kötetben belül, hanem az előző kötetek anyagával való összefüggésben is.

Jankovics számtalan kapcsolatot, átvételt, költői toposzt, reminiscenciát idéz. Mind megannyi bizonyíték a halotti költészet hosszú évtizedeken, ha nem évszázadokon át ható, élő hagyományára. Éppen ezért meglepő, hogy a kötet két vitézi siratójánál (*Az hires nevezetes, nemes, nemzetes és vitézlő Tynyogi Samueltól* – 30. sz. és a *Hazájának és Nemzetének híven szolgáló igaz haza Fiának Nemzetes és vitézlő Csaszari Tesla Mihálynak haláláról* – 54. sz.) nem vette észre a *Vitéz Kádár István históriájának* (RMKT XVII/9. 161. sz.) szellemében, felépítésében, nyelvezetben megfigyelhető inspiráló hatását. Tynyogi Sámuel is biztatja a sereget („A Pogányon vitézkedgyünk szivesen”), „felemeli Istenhez az ő szívét”, név szerint búcsúzik el bajtársaitól. Tesla Mihály keservében is a Trójában magát halálra szánt Hector a példakép. „Nem így vané dolga ma a Magyaroknak / Ebben nevedekő Fő Kapitányoknak” kérdi a versszerző. A haldokló hős keresi, név szerint szólítja bajtársait, hogy búcsút vegyen tőlük. Ahogyan Kádár fejedelmétől kérte: „Azért nagyságod is megh bocsásson nékem”, Tesla Mihály is, a pogány miatt életétől megváltván, így kéri Lipót császárt: „Azért Felsegedtül bocsánatot kérek”. Kádár István Krisztustól vett hópénzt, Krisztus székínél tették fejére a koronát. Miután „elvégezte minden futását”, Tesla Mihály is azt kéri: „Jövel Jesus Christus add-meg Koronámat”.

Az *ajánló, üdvözlő versek* csoportja megtalálható a 14. kötetben is, de kisebb számban, mint az előzőkben.

Ehhez a verstípusoz állanak közel a *köszöntőversek*, a születésnapra, névnapra, lakodalomra írt jókívánatok. Nagyobb számban tartalmaz a kötet iskolásgyerekektől származókat. A necpáli iskola növendékei Újfalusi Katának (41, 63. sz.), a szebeni magyar iskola tanulói Nagyszeben urainak kívánnak minden jót. Az utóbbiakhoz szólókat (114–117., 119–130. sz.) a sajtó alá rendező Solymosi Nagy Mihály nevéhez köti, s ő mintegy ennek az alkalmi költsének speciális művelőjeként áll az olvasó előtt.

Ezeknek az alkalmi verselményeknek egy részét azonban az iskolajátékok egyik típusának tekintjük (vö. Varga Imre: *A magyar nyelvű iskolai játékoknak egyik típusáról.* = ItK 1986. 538–548.). Ezeknek a gratulatóriáknak egy részében a köszöntő, deklamáló diákok versmondása nemcsak egymás után következik, hanem egymásból folyik. A köszöntő rigmusok párbeszédessé jelenetkévé válnak, rögtönzött játékká. A névnapra vagy más alkalomkorú üdvözlés többször egy komoly hivatalos és egy barátságos, fesztelen, tréfálkozó részből áll. A szebeni magyar iskolában tanító Solymos Nagy százsz tanulói nemcsak kántálnak, köszöntenek, hanem énekelnek, tréfálkoznak, s miközben ünnepelnek, játszanak: vetélkednek, milyen mesterséget válasszanak. A 114–117., 119–122., 127. számú darabokat primitív iskolajátéknak, rögtönzött actusnak tekintjük. Ha a sajtó alá rendező nem hagyta volna ki kiadásukkor a latin bevezető, közbülső vagy befejező latin versszakokat, állításunk meggyőzőbbnek tűnnék. A 129. számúnál sem közölte a vizsgára gyűlt urakat köszöntő latin strofákat. (L. ezeket ItK 1986. 545–546.) Kétségtelen, hogy ezt a darabot a vizsga alkalmával eljátszották. Hiányoljuk azonban a furcsa játék megértéséhez szükséges értelmező magyarázatot. De hogy ilyenféle témát kisdíjak másol is a vizsgára felgyűlt közönség elé vittek, pl. a sárospataki ref. kollégiumban (és éppen ez idő tájt), utalunk a *Játék a beszéd nyolc részéről* meg *Az A. B. C. harcáról* című vizsgaelőadásokra. (Kiad. Protestáns iskoladramák. In: RMDE XVIII/1. 37, 41. sz.)

A *Vett-jegyzetkönyv* magyar verseiről nem tudjuk minden kétséget kizárólag megmondani, hogy valamennyinek a szerzője Solymosi Nagy Mihály volt-e. Lehetséges, hogy Vett György más eredetű (saját) verseket is beleírt. A vizsgavers pl. nem lehet Solymosi munkája. A befejező rész mellett (*Conclusio Examenii per Simonium*) a margón „98. Die 16 Maij” olvasható. Solymosi már 1697 végén az Odera menti Frankfurtban tartózkodott.

Az alkalmi versek egy része vallásos jellegű, karácsonyra, húsvétra, pünkösdre szól javarésztük. Ilyen tematikai csoportot alkotnak ünnepi köszöntőkként a *Thoroczkaik-ék. századvégi lejegyzésű énekei* (148–157. sz.). Más színezetük van a Privígyei Miklós neve alatt közölt verseknek (10–16. sz.). Az istenes hang általánosan jellemzi a századvégi közköltészetet. Egyéni és közös bajaikban az énekszerzők Istenhez folyamodnak, hozzá könyörögnek.

Ez jellemzi a kötet eseményes történeteit is. Nem folytatják a históriás énekek hagyományát. *A nánási nótárius búcsúzó éneke* (19. sz.) régi típusú *rabének*. De mikor Beregszászi Pál szilágysomlyói prédikátor beszámol tatár fogságáról (85. sz.), a régi históriás énekek módján tájékoztat ugyan a vele történekről, de „zokogó sírással” túlon túl személyes hangon, amivel átformálja a műfajt. A másfél évtized epikus termelésében énekelnek ugyan egy város tűz miatti pusztulásáról (*Kolozsvár harmadik égéséről* – 89. sz.), templom-égésről (a 22. számú a szikszói, a 84. sz. a győri), a sárospataki ref. kollégium történetéről, elűzéséről (76. sz.), egy-egy országrész feldúlásáról (*Csiki ország pusztulásáról* – 71. sz.; *Nagykaunságnak romlása* – 102. sz.), ezek a versek azonban nem tekinthetők igazán epikus alkotásoknak, mivel egyrészt magáról az eseményről kevés konkrétumot tartalmaznak, másrészt az elbeszélő elemeket állandóan megszakítják a lírai kitérések. Pl. Dányadi János a Debrecen vidéke tatároktól való feldúlásáról írt *Siralmas versekben* (61. sz.) alig mond valami kézzelfogható a dulás történetéből, sablonos képekkel érzékelteti csak annak egy-két mozzanatát. Az eseménynél nagyobb súlyt nyer az Istenhez könyörgő hang, a bibliai utalás, a panaszkodás. A siralomének (*Cantio flebilis de periculo Tokajensi* – 92. sz.) *Jajszó, melyben édes hazánk romlását siratja egy poéta* (113. sz.), *Lamentatio calamitatum hungaricarum* (169. sz.) stb. címszavak, a jajongó verskezdetek, az énekekben ismételt felhangzó keservek és jajok mutatják, hogy a 17. század végén egy újszerű epiko-lírikus költészet, a siralom-énekek műfaja nagymértékben kivirágzott, hogy majd a kuruc küzdelmek egyéni és közösségi tragédiáit megéneklő panaszköltészetben érje el virágzó csúcspontját. (A verstípus jellemző példáját a *Mága siralmas sorsat kesergő magyar Thalia* (73. sz.) jól szemlélteti, a megszemélyesített Magyarország képében hangot adva a Thököly bukását és a II. Rákóczi Ferenc felkelését összekapcsoló évek keserűségeinek. A fentebb már említett búcsúzó-bujdosó énekek szintén a panaszköltészet sajátos csoportjának tekinthetők.)

A vak véletlen szülte Boér Mártonnak egy Konstatinápolyban járt erdélyi követségben való részvételét és következményeként az 1688-ban keletkezett útleíró versét (17. sz.). Jankovics József fáradságot

nem kímélve tette az olvasó számára érthetővé és érdekessé minden szükséges tájékoztatást megadó jegyzeteivel ezt a ritka műfajt.

Hasonlóképpen Jankovics Józsefnek nagy gonddal készített jegyzetei hozták közel a mai olvasóhoz a témájánál fogva távol eső paskvillusokat Coccejusról (90–91. sz.).

Nagy László történész kutatásainak köszönhetően a sajtó alá rendezők a 17. század utolsó évtizedéhez kapcsoltak három olyan „rejtélyes” verset, melyet eddig II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának költői visszhangjaként tartott számon az irodalmi köztudat. Mindhárom versben maradt még megoldatlan kérdés, homályos pont a keletkezésüket illetőleg, de ezentúl az ún. *Hajduéncot* („Nosza hajdu, firge varjú. . .” – 176. sz.), az erdélyi és a magyarországi városokról szóló kiéneklő verseket (179, 178. sz.) nem a 18. század első, hanem a 17. század utolsó évtizedére kell lokalizálnunk. Abban a reményben, hogy a történeti tények további aprólékos vizsgálata igazolja majd a sajtó alá rendezőtől elfogadott Nagy László-féle „jó ötleteket, eredeti problémafelvetéseket” (vö. a 887. lappal!).

Ha az említett „rejtélyes” verseket a kötet sajtó alá rendezői felvették a kötetbe, mint a 17. század utolsó évtizedének termékeit, Jankovicsnak jobban meg kellett volna gondolnia: ezek közé tartozhat-e a 175. számú „Az Isten bünteti a hittetleneket. . .” kezdetű moralizáló ének, melynek keletkezését Erdélyi Pál a 16. század közepére teszi, s a jegyzetben maga a sajtó alá rendező vallja: „Archaikusabb hangvételű, erősen romlott szövege miatt valószínűleg valóban korábbra datálható kötetünk 1686–1700-as korszakhatáránál” (884. l.). Archaikus jellege miatt kirí a korszakból a 171. számú vers is. A 172–174. számú verseknél a sajtó alá rendező mindössze azzal tudja indokolni a verseknek ebben a kötetben való megjelentetését, hogy „XVII. századi kézírással”, „XVII. századi kézzel” régi nyomtatványok üres hátlapjára, kötetstáblájára feljegyezve találta őket.

Kétségtelen, hogy igen nehéz, sokszor lehetetlen meghatározni a könyvek szenny- vagy toldalék-velelni olvasható, a levéltárakból az eredeti környezetből kiemelt, szétszóródott levelekre írt verseket. Ezért nem került a kötetbe pl. az RMK I, 1526. (Pápai Páriz Ferenc: *Pax Sepulcri*. Kolozsvár, 1698.) utolsó szennylevelének b oldalára a szintén 17. századi kézírással bejegyzett 8 soros vers, mely hangulatilag nagyon is illik a nyomtatvány mondanivalójához? „Ember, hogyha tudnád élted rövid voltát / Hogy egy holnap mulva el íred tatarát / Sirnál nagyon zokogva. . .”) – A Tiszántúli Ref. Egyházkerületi Nagy-könyvtárban a H 978. jelzetű nyomtatvány-kolligátum végén kézírásos prédikációk vannak. Itt olvashatók az „Erdődi Gábrriel halálának alkalmosságával írt *Szomorú versek*” „Hallad édes Atyam es Aszszonyom Anyam. . .” kezdettel. 19 versszakos búcsúzó. Ezt követi egy 4 strofás epitáfium, mely 1696. május 13-át jelöli meg a halál napjául. Utána még 3 versszak siratja a hat esztendő halottat. Jankovics figyelmét a vers elkerülte. – Kaposi Sámuel szerzeményeként közli a kötet a 27. számú versét (*Epitaphium prodromissae pricipis Apafi*). Van Kaposinak egy magyar üdvözlő versikéje az RMK III. 3402-ben is. – Az 1700 jan. elején elhunyt Szilágyi Tönköl Mártonnak emléket állító *Honor posthumus* számtalan latin verse között olvashatjuk Kisvárdai P. János balmazújvárosi prédikátor 5, és Bátorkeszi F. János 6 strofás *Siralmas versek* című magyar verseit. A kötet nem tartalmazza őket. – Jankovics többször idéz Babocsay Izsák: *Fata Tarcaliensia* című munkájából. De nem közli az idézett mű 70, 109, 176. lapjain olvasható rövid verseket, melyekkel az 1670-es, 1680-as, 1690-es esztendőket berekeszti. – Ugyanabban a kolozsvári református kollégium iratanyagából az Erdélyi Múzeum Egylet levéltárába letétbe helyezett, majd a Románia Akadémiájának kolozsvári fiókjába került *Vegyes kéziratok* anyagban, ahonnan a kötet a Vay Ádám felcséje Fekete Erzsébet búcsúztatóját kiadta (81. sz.) (a KKK azonban a jelzett helyen csak 5 versszakot közöl) található Nagyváti János halotti prédikációjában három versbetét, Morus Tamás, Seneca versrészleteinek, Szent Bernát utolsó szavainak fordítása 4, 8, s végül 8 sorban. Míves fordítások!

Vajon Jankovics felülírta, és megfelelő indokai vannak rá, hogy nem vette fel a kötetbe a KerMagy 1875. 127–128. lapjain kiadott „Nagy hatalmú igaz Isten, tekints szegén szolgádra. . .” kezdetű unitárius verset, melynek 19. strofája alatt az alábbiakat olvashatjuk: „Irta Koncz Boldizsár. Közli Rédiger Árpád 1695”. A folyóirat tartalmi mutatójában a tájékoztatás: „*Confessio sancta*. Irta Koncz Bold. 1695. Közli Rédiger Árpád”. És ugyanilyen okból maradt el Váradi Szabó György verse („Száma nincsen Uram, irgalmasságodnak. . .”), melynek végén „1699-ben Váradi Szabó György” megjegyzés áll? (Vö. R. Kiss István: *Váradi Szabó György két verse*. = ItK 1903. 85–87.) Igaz, hogy Váradi Szabó másik verséről kisült, hogy teljes egészében kompiláció. Ha ez sem eredeti alkotás, akkor is létezett 1699-ben.

Mint ahogy bizonyára létezett a 18. század végén a „Bánatimnak örvényiben. . .” kezdetű búcsúzó-bujdosó ének (kiad. KKK 94. sz.) a jelen kötetben közölt hasonló témájú versekkel egyetemben. (Vö. a 184–191. számú versekkel!) Az ének kezdőstrofái (1–4. sz.) Balogh Zsigmond 1664 tájáról való versé-

nek (kiad. RMKT XVII/10. 57. sz.) 1–3, 6. strófái. Az 5–8. versszak a RMKT XVII/14. kötetben a 187. számúnak 12–15, a 9–11. pedig az ugyanitt a 189. sz. alatt közölt ének 14, 16–17. versszakával egyezik. Különböző bujdosó énekek verszakaiból összeállított szöveg tehát, legrégebb forrása, akárcsak a kötetben kiadott 180–184., 186., 187. énekek esetében, az 1704-ben befejezett *Szentsei-dk*. Éppen az átvett versszakok bizonyítják, hogy élt a 17. század végén. Véleményünk szerint ezt is fel kellett volna venni a kötetbe.

Ugyanez a helyzet a „Vigságnak töretik gyöngé szép üvege. . .” kezdetű, a *Szentsei-dk*-ben már olvasható énekkel. (Kiad. KKK 95. sz.) Vagy a „Jaj, keserűségre indult Magyarország. . .” kezdetű, egy 1683-ban már létező latin *Luctus Hungariae* című énekkel közeli rokonságot mutató verssel. (Lásd KKK 82. sz.)

Az említett és esetleg még említhető hiányok száma elenyésző a kötet darabjainak számához képest. Itt hívjuk fel a figyelmet arra, hogy a 2. szám alatt közölt ének a MTAK mikrofilmtárában nem a 293/III., hanem a 295/III. számú mikrofilmen olvasható. Kökényesdi Zsuzsanna asszony legkorábban 1688-ban halhatott meg. Férjét ugyanis, aki 1657-ben még Szatmár megye alispánja volt, 31 évvel élte túl. Halálakor már koros volt. (Vö. a 135. sz. 329. sorával!) Némi ellentmondás van a 104. számú ének jegyzetében. Előbb azt mondja, Károlyi István „1686. október 5-én jelen volt a szegedi ostrom megkezdésekor”; majd később: „Szeged 1686. szept. 23-án került a szövetséges hadak kezére”.

Véleményem szerint Stoll Béla hibásan javította a 183/II–VIII. számú énekben a 16. sorban az *azokhoz* szót *habokhoz*-ra. Két sorral előbb arról van szó, a hajótörtek közül a tengeren „El szlott *deszkákhoz* sokan kapaszkodnak”. Az *azokhoz* a *deszkákhoz* helyett áll. Hogy is lehetne „jó reménységgel *habokhoz* kapdozni”? De igenis lehet a vízen úszó, elszlott *deszkákhoz*. Az *azokhoz* változatot találjuk a II–III, VI–VII, IX–XII. forrásban.

Néhány kisebb sajtóhiba maradt a kötetben. A 839. lapon a 100. szám alatt az egyik mesénél a jegyzetben az *f.*) megfejtésének magyar tolmácsolása elől lemaradt az *f* betűjel, így a megfejtés tévesen az *e* alá került. Keczer András nem Zakaliczki Jánoshoz írt gyászverset, a neve helyesen: Zaskaliczky. Sajtóhibae vajon, hogy a szövegben javítás nélkül maradtak ilyen szavak: *sok hazban* vettetéek – fok hazban (a. m. fogházba!) helyett (20/43); *Nézzül el* – Nézzük el helyett (46/172); *nézd ütem* – itten helyett (52/37); *negy büzi* – nagy büzi helyett (uo. 60. sor); *örög* scholájából – ördög helyett (91/169) stb.

Természetes, hogy ezek a jelentéktelen, könnyen kiigazítható hibák mit sem vonnak le a kiadvány értékéből és elkerülhetetlenek egy ilyen nagy vállalkozásban. Ilyen hatalmas, szerteágazó anyagnak a sajtó alá rendezése évekig tart, és ez alatt a hosszú idő alatt változik az egyén hozzáállása. Nem tudja teljes következetességgel mindig ugyanúgy kommentálni a szöveget, összeállítani a jegyzetanyagot. Elkerülhetetlen az évek során végzett munkában az egyenetlenség. Ezért adódnak következetlenségek ebben a kötetben is. Ugyanazt a kéziratot, művet, a kiadásokat nem mindig azonos módon említik, a nyelvi és tárgyi magyarázatokat néha bőkezűen, máskor szűkmarkúan mérik, ismétlésekbe bocsátkoznak.

Egyes közérthető, magyarázatra nem is szoruló szavakat, mint pl. *szíves*, *szívesen*, *szerelmes* (= szerető), *megenged* (megbocsát), *minden* (= mindenki) ismételt, többször, hatszor-hétszer megmagyaráznak. A szöveggörnyezetből könnyen értelmezhető: *sokadalom*, *kies*, *robotás*, *újju*, *maga hit*, *bizonyos*, *eset* (= esés, botlás, hiba, vétek, haláleset), *színes* (= színlelt), *óhajítás* (= sóhajítás), *poenitencia*, *sebhető*, *legeltet* (= éltet, táplál), *sikamló* (= csúszós, síkos), *nevedékeny* ott olvashatók a nyelvi és tárgyi magyarázatokban. Ugyanakkor magyarázat nélkül maradnak szavak, szókapcsolatok, kifejezések, s az olvasó nem érti meg a szöveget (58/m: mint *sebes* Dánoknak; 61/207: Dániellel a *törésen állnak*; 64/132: *batkat* adható; 64/178: *bokros* itilet; 81/276: ijesztő *vaz*; 85/5: *kapoldást*; 122/87: *tsigát tsapok* 158/287: *meg bírák*; 170/32: *metszesz*: 168/197: *szinála*; 168/220: *port rugtál* stb.). Kézzeffogható értelmezés kell. Nem segít a megértésben az alábbi eljárás. „Egy vasárnap dühödött Tatar Czellájában jutánk / Szent András hava el-fogyásakor el haza habozánk” – melynek a jegyzetéből megtudjuk, hogy a *cella* fülkét, szobát jelent (magyarázat nélkül is így gondolná az olvasó); *Szent András hava* = november. És a *habozánk?* – „Érdekes, nyelvészek figyelmére méltó hapax.” Nem nagyon ad ez útbaigazító, hasznos segítséget. A 130/5 sorban sem a „Leszen lakásunknak nyilván torma ferge”-hez fűzött kommentár: „Beniczky Péter sorainak távoli visszhangja: Mint a torma fereg / Nem rija hogy méreg / Hanem mézben harapott (vö. RMKT XVII/12. 198.)”. Az olvasónak az a segítség, ha a Kolozsvár harmadik égéséről szóló versben található *Phalaris* szavát röviden értelmezzük, nem ilyen utalással: „vö. RMKT XVII/2. 216, 236.” (89. sz. 51. sora).

A *Phalaris* vezessen át a szómagyarázatoktól a névmagyarázatokhoz! Említettük, milyen hatalmas munkát jelentett a töméntelen halotti búcsúszóató néváradatának a megfejtése. Jankovics József még alaposabb felderítéssel magyarozza a bibliai személyeket, a bibliai helyeket. Talán nem is mindig szükségszerűen (pl. *Pilátus* – 113/80). Fukarabb az antik, mitológiai nevek magyarozatában. Nem minden versnél. Zilahi János versénél (95. sz.) csaknem minden antik vonatkozást megtudunk. (*Títius* – 55., *Antinomus* – 76., *Athos* – 76. és *Niger* – 127. sorban azért ismeretlen maradt!) A 64. számú erősen bölcsekedő epicedium jegyzetéből megtudjuk, hogy ki volt *Phaeton*, *Euridice*, hogy *Aeneas* hátán menekítette atyját, *Anchisest*, valamint hogy ki volt *Cleobis* és *Bíton*, *Marcus Licinus*, *Dionysius*, *Midas*, és mi volt *V. Károly*. De *Cauntus királyról*, *Penelopéről*, *Xantippéről* nem szól a jegyzet. Az Újfalusi Katát köszöntő versben (41. sz.) az antik történeti és mitológiai nevek dolgában teljesen magára hagyja az olvasót, aki talán még ismeri, ki volt *Orpheus*, de nem tudja, ki *Thytonia*, *Memmon*, *Drias*, *Naphaea*, *Pomaenia*, *Charis*, *Dya* stb. Éppen itt kellett volna felvilágosítást kapnunk, mert hogy ki, mi volt *Phlegeton*, *Delphus Febusa*, *Bacchus*, *Sókratés*, *Chrytiás*, *Dodonea*, *Ammonia*, *Sirtes* és *Charibdiás*, kik voltak a *gymnósófsták* stb. megmagyarázza, jól megvilágítja a sajtó alá rendező a 45. számú darab jegyzetében, de máshol nem követi ezt az eljárást. Ezért mondható helyenként következetlennek a kötet jegyzetapparátusa.

Jó módszer lett volna az ismétlések elkerülése céljából a magyarázatra szoruló szavakat, a bibliai, mitológiai, történeti neveket külön fejezetben abécérendbe szedett mutatóban összeállítani. A RMKT XVII/4. kötete részben alkalmazta ezt az eljárást, amikor külön szójegyzékbe foglalta a megvilágítást kívánó szavakat. A nevek jegyzékbe foglalására jó példa a Régi Magyar Drámai Emlékek 18. századi sorozatának első kötetében közölt névjegyzék. Mindkettő jól szolgálja a papírral való takarékoskodást, a terjedelem csökkenését is.

A sajtó alá rendezők szöveggondozása megfelel az igényeknek. Általában javítják a leírasi hibákat, az értelmetlenségeket. Talán bátrabban javíthatták volna a szótagszám hibákat. Szövegkiigazításaik mego-koltak, logikusak. Egy-két helyen van csak hiányérzetünk. Nem látjuk, milyen alapon javították pl. a 64. sz. vers 174. sorának *hazam szavát*; miért kurziválták, honnan vették a 85. számú ének 18. sorát.

Megemlítjük még a kiadvány stílusának néhány meglepő fordulatát, szokatlan kifejezőmódját. Az 5. számú vers jegyzetében olvashatjuk, hogy Váradi András „1683. febr. 2-án hálta el Kató nevű házastársát”. A 8. számú darabban a búcsúszóató 77–70 (!) sorai „Thiri Sámuel verse 125–128. sorának ösztönzésére születtek”. Kissé érzelmesen hangzik, hogy Rákhel „Jákób (!) gyengéden szeretett felesége” volt (27. sz. 10. sor). Nem világos, hogy a 28. számú darabnál „A nyomtatvány értelmi illúzióval bíró sajtóhibás szavait a lap alján közöljük”. A megboldogult Szendi Évának alattvalói voltak, hogy tőlük a subditis (790. l.) búcsúzik? Az uralkodóknak vannak alattvalói. Pontatlan megfogalmazásnak érezzük, hogy „Petróczy István, felvidéki birtokos némes, az azonos nevű kuruc előkelő fia” volt (801. l.); hogy Kolozsvár „város történelmében többször pusztított tűz” (826. l. – jobban hangzanék: a város történetében, múltjában!); hogy Károlyi István „Veteránival átment a Szegedet ellensúlyozni kívánó török–tatár csapatok ellen Zenta tájékára”.

Ezeknek az apróságokra terjeszkedő észrevételeknek, a filológiai bogarászásoknak ellenére el kell ismernünk a sajtó alá rendezők dicséretre méltó szép teljesítményét. Szorgos munkájuknak köszönhető, hogy a RMKT 17. századi sorozatának minden eddiginél terjedelmesebb kötete nagyszámú versszöveget tett közkinccsé, új módon értelmezte és értékelté annak számos termékét.

VARGA IMRE